

Чарота Кацярына Міхайлаўна
магістр мастацтвазнаўства,
аспірант аддзела беларускай літаратуры
XX–XXI стст.
Цэнтра даследаванняў беларускай
культуры, мовы і літаратуры
Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі
г. Мінск, Беларусь

Katsiaryna Charota
Master of Art History
PhD Student of the Department of Belarusian
Literature of the 20–21st centuries
Center for Belarusian Culture, Language
and Literature Research of the National
Academy of Sciences of Belarus
Minsk, Belarus
katherine988@mail.ru

МАЛАДЗЁЖНАЕ ПАДПОЛЛЕ І ЯГО ЎДЗЕЛЬНІКІ
Ў РАМАНАХ “МАЛАДАЯ ГВАРДЫЯ” А. А. ФАДЗЕЕВА
І “САСНА ПРЫ ДАРОЗЕ” І. Я. НАВУМЕНКІ

YOUTH UNDERGROUND ORGANIZATIONS AND THEIR PARTICIPANTS
IN THE NOVELS *THE YOUNG GUARD* BY A. A. FADEYEV
AND *A PINE TREE BY THE ROADSIDE* BY I. J. NAVUMIENKA

У артыкуле пры дапамозе кампаратыўнага метаду даследуюцца раманы “Маладая гвардыя” А. А. Фадзеева і “Сасна пры дарозе” І. Я. Навуменкі. Дадзены метады дазваляюць вызначыць агульнае і адрознае ў падыходах рускага і беларускага пісьменнікаў да паказу маладзёжнага падполля і да раскрыцця тэмы барацьбы юнакоў з акупантамі, высветліць, якія асаблівыя мастацкія сродкі і прыёмы выкарыстаў кожны з пісьменнікаў для стварэння вобразаў маладых падпольшчыкаў і адлюстравання іх ўнутранага свету.

К л ю ч а в ы я с л о в ы : *кампаратыўны метады; ваенная проза; мастацкія сродкі; вобраз героя.*

In the article, the author examines the novels *The Young Guard* by A. A. Fadeyev and *A Pine Tree by the Roadside* by I. Y. Navumienka using the comparative method. This method made it possible to determine the common and distinctive features in the approaches of Russian and Belarusian writers to showing the youth underground organizations and to developing the theme of the struggle of young people against the invaders, to find out which special literary devices and techniques each writer used to create the images of young underground fighters and reveal their inner world.

К e y w o r d s : comparative method; war prose; literary devices; image of the character.

Шырокую вядомасць Івану Якаўлевічу Навуменку (1925–2006) як пісьменніку прынеслі творы пра Вялікую Айчынную вайну. Пры гэтым ён знайшоў арыгінальны падыход для адлюстравання яе жорсткага і крывавага аблічча, паказаўшы яго праз прызму бачання сямнаццацігадовых хлопцаў і дзяўчат, учарашніх школьнікаў. Тэма юнацтва, якое “не паспела расквітнець і было абпалена полымем вайны” [1, с. 146], стала адной з асноўных у творчасці беларускага празаіка, таму літаратуразнаўцы часта называюць І. Я. Навуменку “песняром сямнаццацітай вясны” [2, с. 4], “песняром юнацтва” [3, с. 10]. На думку айчынных і замежных даследчыкаў літаратуры, адным

з найлепшых твораў народнага пісьменніка Беларусі, які “дэманструе такую самую псіхалагічную глыбіню і сінтэз лірызма з рэалізмам, як і найлепшыя ягоня апавяданні” [4, с. 146] і ў якім “шматгранна, пераканаўча, псіхалагічна абгрунтавана” [1, с. 146] паказаны трагічны лёс цэлага пакалення маладых людзей, іх падпольная барацьба супраць акупантаў, зроблена “ўдалая спроба сказаць шчырую праўду пра людзей і падзеі гэнага часу” [5, с. 127], з’яўляецца раман “Сасна пры дарозе” (1962).

І. Я. Навуменка лічыў, што “... якім бы арыгінальным, самабытным ні быў пісьменнік, так ці іначай ён адштурхоўваецца ад пэўнай традыцыі, творчага ўзору” [6, с. 219]. На наш погляд, адным з такіх “узораў”, на які арыентаваўся сам Іван Якаўлевіч пры стварэнні “Сасны пры дарозе”, быў раман “Маладая гвардыя” А. А. Фадзеева (1901–1956). Як сцвярджае беларускі даследчык літаратуры В. А. Каваленка, у гэтым “буйным творы аб вайне”, што аказаў “моцны ўплыў на ўсю савецкую літаратуру”, “упершыню героямі ... сталі школьнікі, яшчэ падлеткі, якія здолелі кінуць выклік ворагу” (Тут і далей пераклад з рускай, англійскай моў наш. – К. Ч.) [7, с. 63]. Няма ніякіх сумненняў, што І. Я. Навуменка чытаў раман рускага пісьменніка і, па словах літаратуразнаўца С. С. Лаўшука, земляка і калегі Івана Якаўлевіча, аўтар “Сасны пры дарозе” “быў перакананы, што Васілевіцкае камсамольска-маладзёжнае падполле ні ў чым не саступала Краснадонскаму” [8, с. 58].

У дадзеным артыкуле мы вырашылі пры дапамозе кампаратыўнага метаду даследаваць раманы “Маладая гвардыя” і “Сасна пры дарозе”, каб вызначыць агульнае і адрознае ў падыходах А. А. Фадзеева і І. Я. Навуменкі да паказу маладзёжнага падполля і да раскрыцця тэмы барацьбы юнакоў супраць акупантаў, выявіць мастацкія сродкі і прыёмы, якімі карысталіся рускі і беларускі пісьменнікі для стварэння вобразаў маладых падпольшчыкаў і раскрыцця іх ўнутранага свету. Гэта дазволіць аб’ектыўна ацаніць унёсак кожнага з іх у распрацоўку тэмы і належным чынам асэнсаваць самабытнасць іх раманаў.

Перш за ўсё звернемся да гісторыі стварэння абодвух твораў, а таксама вызначым, які матэрыял лёг у іх аснову.

Пра з’яўленне твора рускага пісьменніка вядома наступнае: у 1943 г. Цэнтральны Камітэт камсамола прапанаваў А. А. Фадзееву напісаць кнігу аб маладзёжнай падпольнай групе “Маладая гвардыя” горада Краснадона. Спачатку пісьменнік вагаўся, спасылаючыся на тое, што яму “цяжка пісаць па замове” [9, с. 663], але потым усё ж такі пагадзіўся. Перш чым прыступіць да работы над раманам А. А. Фадзееў вывучаў дакументы, якія тычыліся дзейнасці падпольнай арганізацыі Краснадона, і збіраў інфармацыю пра маладых падпольшчыкаў. Дзеля гэтага ён сам выехаў на месца падзей, наведаў сем’і маладагвардзейцаў і азнаёміўся з іх асабістымі лістамі, дзённікамі, запісамі, вершамі, апытаў таварышаў па школе і настаўнікаў маладых герояў, партызан і падпольшчыкаў [9, с. 664]. У выніку, па словах аўтара “Маладой гвардыі”, ён назапасіў матэрыял, які “мог бы камень расплавіць”, і ўбачыў на

ўласныя вочы “вельмі шмат такога, што, будзь у цябе хоць лоб на сем пядзей і якім бы ты ні быў таленавітым, выдумаць гэта або дадумаць немагчыма” [9, с. 663]. Напісаны ў 1943–1945 гг. раман выйшаў асобнай кнігай праз год пасля заканчэння Вялікай Айчыннай вайны. Але і пасля гэтага работу над ім А. А. Фадзееў працягваў: перапрацоўваў твор і дапаўняў яго новымі главамі. Другая рэдакцыя рамана была апублікавана ў 1951 годзе.

Падсумуем сказанае: А. А. Фадзееў, якому да пачатку Вялікай Айчыннай вайны ўжо споўнілася сорок гадоў, пісаў свой твор па гарачых слядах і пры рэканструкцыі падзей 1942–1943 гг. у Краснадоне абапіраўся як на дакументы, так і на ўспаміны непасрэдных удзельнікаў і сведкаў.

Зусім іншая гісторыя з’яўлення “Сасны пры дарозе” (1962). Як распавёў у адным са сваіх інтэрв’ю Іван Якаўлевіч, на думку стварыць раман яго навяло наступнае: “Мы ў адным пакоі жылі з Адамовічам, а ён усё пісаў тады сваю «Войну под крышами». Гэта ў нейкай ступені падштурхнула і мяне. Думалася, што і я ж не менш сябе ведаю: партызаны, падполле... Вось і напісаў «Сасну пры дарозе»” [10, с. 207]. Да стварэння маштабнага твора аб маладзёжным падполлі І. Я. Навуменка ішоў дастаткова доўга. Тэму “беларускіх маладагвардзейцаў” ён пачаў распрацоўваць яшчэ ў сваіх апавяданнях “Эх, махорачка...” (1955), “Сямнацатай вясной” (1956), “Вераніка” (1957), аповесцях “Снежань” (1958), “Мой сябар Пятрусь” (1958). Раман “Сасна пры дарозе” ўбачыў свет, калі ўжо прайшло больш за дваццаць гадоў з часоў падзей, адлюстраваных у ім. “Маючы багацце фактаў, не зазіраючы ў архівы” [10, с. 225], у сваім творы беларускі прэзаік апісаў дзейнасць Васілевіцкай падпольнай камсамольскай групы “За радзіму”, у якую сам уваходзіў будучы юнаком, падзяліўся з чытачом тым, што ім было асабіста перажыта і ўбачана, калі яго родны горад знаходзіўся пад нямецкай акупацыяй у 1941 годзе.

Нават ужо самі гісторыі стварэння раманаў “Маладая гвардыя” і “Сасна пры дарозе” наводзяць на думку, што падыходы да раскрыцця тэмы падпольнай барацьбы, творчыя ўстаноўкі рускага і беларускага пісьменнікаў, ідэйна-эмацыянальная накіраванасць іх твораў павінны адрознівацца, што абумоўлена як паходжаннем матэрыялу, так і часам напісання.

Як мы ўжо адзначалі, А. А. Фадзееў пісаў свой твор, калі яшчэ вяліся актыўныя ваенныя дзеянні. Таму, здаецца, асноўнымі задачамі рускага пісьменніка былі: пераканаўча паказаць маштаб падпольнай народнай барацьбы супраць захопнікаў, адлюстраваць мужнасць, гераізм і самаадданасць моладзі ў змаганні з акупантамі, апісаць шматлікія зверствы, бясчынствы фашыстаў і жудасныя пакуты бязвіннага мірнага насельніцтва Краснадона. На нашу думку, гэты літаратурны помнік подзвігу маладагвардзейцаў прызначаўся ў першую чаргу сучаснікам. Рускі пісьменнік ставіў сабе за мэту падняць патрыятычны дух чытачоў і выклікаць у іх праведны гнеў. Пры гэтым ён не імкнуўся у рамане расказаць ва ўсіх падрабязнасцях пра жыццё маладагвардзейцаў падчас акупацыі і дэталёва даследаваць унутраны свет сваіх герояў, а засяродзіўся на адлюстраванні змагання юнакоў з фашыстамі і іх маральных якасцей, якія рэльефна выявіліся і рас-

крыліся ў “складаны і востры” ваенны перыяд. “Паказваючы маладагвардзейцаў, – прызнаваўся А. А. Фадзееў, – прыйшлося адкінуць дробнае, лішняе, паўсядзённае і сказаць галоўнае” [11, с. 453].

Раман “Сасна пры дарозе” І. Я. Навуменкі ўбачыў свет праз шаснаццаць гадоў пасля першай публікацыі твора рускага пісьменніка пра падпольную групу моладзі Краснадона. Беларускі празаік, калі браўся за яго стварэнне, відаць, сапраўды ўсведамляў, што “прайшоў час, і стала зразумела, што яшчэ адну «Маладую гвардыю» пісаць не варта, бо наспела пара новых падыходаў у асэнсаванні героікі мінулай вайны” [8, с. 58]. Зразумела, Іван Якаўлевіч вельмі добра валодаў матэрыялам, таму што звесткі былі аўтабіяграфічнымі. У параўнанні з А. А. Фадзеевым, розніца ва ўзросце якога з яго маладагвардзейцамі складала больш за дваццаць гадоў, айчыннаму пісьменніку лягчэй было пранікнуць у псіхалогію маладых падпольшчыкаў, зразумець іх матывы, жаданні, імкненні, бо ён належыў з імі да аднаго пакалення, а перажытыя падчас акупацыі эмоцыі і пачуцці назаўсёды засталіся ў памяці. Паколькі ад падзей 1941 г. да іх адлюстравання ў рамане “Сасна пры дарозе” прайшло даволі шмат часу, пасталелы І. Я. Навуменка меў магчымасць больш уважана, аб’ектыўна ацаніць тое, што адбывалася ў яго родным горадзе падчас нямецкай акупацыі, іншымі вачыма, ужо з вышыні ўласнага назапашанага жыццёвага вопыту паглядзець на самога сябе і іншых людзей, якія сталі прататыпамі герояў твора, пераасэнсаванне свае і іх учынкi, дзеянні.

Кажучы непасрэдна пра створанне рускім і беларускім пісьменнікамі вобразы, адзначым: у рамане “Маладая гвардыя” мы бачым жорсткае размежаванне герояў на адмоўных і станоўчых, прычым на апошніх аўтар канцэнтруе сваю ўвагу і яўна іх ідэалізуе. Сам А. А. Фадзееў згадваў выпадак, калі на адной з чытацкіх канферэнцый студэнт папракнуў яго: “Я доўга ўжо жыву на свеце, жыву сярод таварышаў сваіх, многіх з іх люблю, сябрую з імі, але вельмі шмат бачу недахопаў і ў сабе, і ў таварышах. Калі чытаў «Маладую гвардыю», не пазнаваў сябе і сваіх таварышаў. Мне здаецца, што вы маладых людзей ідэалізуеце, я такіх не знаходжу” [11, с. 452]. Бясспрэчна, забітыя фашыстамі маладагвардзейцы былі надзвычай стойкімі і моцнымі духам людзьмі, якія, вытрымаўшы катаванні на допытах, не выдалі сваіх таварышаў, і толькі дзякуючы іх мужнасці некаторыя члены падполля не былі арыштаваны і засталіся жывымі. Але, сапраўды, у рамане А. А. Фадзеева ў маладагвардзейцаў няма ніякіх заган: усе яны прыгожыя як знешне, так і ўнутрана, паводзіны іх заўсёды бездакорныя, а ўчынкi ўзорныя. Неаднаразова ў творы апісваецца выключная высакароднасць членаў “Маладой гвардыі” ў адносінах да сваіх сяброў. Здаецца, што, нягледзячы на свой дастаткова малады ўзrost, яны не адчуваюць ні кроплі страху, не сумняваюцца ў правільнасці прынятых рашэнняў.

У свой раман рускі пісьменнік увёў вялікую колькасць дзеючых асоб і паказаў маштаб падпольнай барацьбы супраць фашыстаў у Краснадоне. Менавіта дзякуючы масавасці і высокай арганізаванасці маладагвардзейцы вялі актыўную і эфектыўную падпольную дзейнасць: наносілі матэрыяльны урон акупантам, падрывалі іх маральны і баявы дух.

У артыкуле “На строме часу” (1973) І. Я. Навуменка згадвае: “Некалі Аляксандр Фадзееў, раздумваючы аб духоўным вобліку пакалення маладагвардзейцаў, сказаў, што яно рамантычнае і практычнае адначасова” [6, с. 283]. Мы не змаглі знайсці гэтага выказвання аўтара “Маладой гвардыі”. Не выключана, што такую трапную характарыстыку адлюстраванаму ў творы рускага пісьменніка пакаленню маладых падпольшчыкаў даў сам Іван Якаўлевіч. Але гэта не так ўжо і істотна. Цікава іншае: якім чынам у рамане “Сасна пры дарозе” прадстаўлена гэтае ж пакаленне беларускіх юнакоў і дзяўчат і паказана іх барацьба супраць захопнікаў?

Калі рускі пісьменнік, распавядаючы пра падполле ў Краснадоне і яго ўдзельнікаў, імкнуўся да дакументальнасці, максімальнай дакладнасці: у сваім творы ён захоўвае сапраўдныя назвы населеных пунктаў, імёны і прозвішчы большасці дзеючых асоб, дэтальна апісвае знешні выгляд, характары герояў “па расказах блізкіх, па фотаздымках або з асабістага знаёмства з тымі, хто застаўся ў жывых” [11, с. 425], то Іван Якаўлевіч, хоць і пісаў пра рэальныя падзеі 1941 г. ў Васілевічах, сведкам і непасрэдным удзельнікам якіх быў сам, а большасць герояў яго рамана мела прататыпаў, змяняе назву месца дзеяння, не захоўвае імёны, прозвішчы правобразаў і пакідае сабе прастор для мастацкага вымыслу. Назва выдуманых мястэчка Бацькавічы, відаць, указвае на тое, што І. Я. Навуменка хацеў паказаць не канкрэтнае Васілевіцкае падполле, а расказаць пра подзвігі і ўнёсак у перамогу шматлікіх падпольных груп, якія дзейнічалі ў розных населеных пунктах Беларусі падчас Вялікай Айчыннай вайны.

У адрозненне ад рамана “Маладая гвардыя”, дзе няма аднаго галоўнага героя, у творы І. Я. Навуменкі ён ёсць – гэта Міця Птах. Падзеі рамана “Сасна пры дарозе” падаюцца ў асноўным праз яго суб’ектыўнае, “выключна эмацыянальнае, вострае” ўспрыманне [1, с. 149]. У вобразе Міці ўгадваецца сам аўтар. Пра яго стварэнне Іван Якаўлевіч распавядаў наступнае: “... Міцю Птаху аддаў лепшае з майго ўнутранага жыцця, з маіх парыванняў, імкненняў, жаданняў, думак. Але па лініі знешняй біяграфіі Міця Птах на мяне не вельмі падобны. ... Адным словам, сувязь прататыпа з героем ёсць, але яна вельмі апасродкаваная” [10, с. 175].

Намі заўважана, што, малюючы партрэты персанажаў, у рамане “Сасна пры дарозе” аўтар падае іх не цалкам, а толькі асобныя рысы. Так, беларускі празаік звяртае ўвагу чытача на адну фізічную асаблівасць свайго галоўнага героя: ён *злёгка накульгваў, бо калі яму было тры гады, ён зваліўся з воза і зламаў левую нагу* [12, с. 5]. У мірны час гэтая загана не дазваляла яму весці лад жыцця звычайнага хлопца яго ўзросту і зрабіла кніжнікам: *У школе ён ніколі не хадзіў на заняткі фізкультуры, не лазіў на турнік, не мераўся з хлопцамі сілай. Але там ён мог узяць другім – вучобай, кнігамі, – усё залежала ад яго самога* [12, с. 40]. Аднак, калі пачалася вайна, ні кульгавасць, ні фізічная кволасць не сталі для Міці Птаха падставамі, каб бяздзейнічаць і ціха адседзецца. Наадварот, у яго моцнае жаданне хоць як-небудзь дапа-

магчы ў барацьбе супраць ворагаў, і ён спадзяецца, што знойдзе ў ёй няхай сабе маленькае, непрыкметнае, але сваё месца, абыв толькі не стаяць збоку. Інакш ён не мог [Там жа].

Мы ўжо згадвалі трапную характарыстыку духоўнага вобліку пакалення маладагвардзейцаў, якую аўтар “Сасны пры дарозе” прыпісвае А. А. Фадзеву. Рамантыкамі і максімалістамі з’яўляюцца і героі-юнакі ў творы І. Я. Навуменкі. Напрыклад, Міця Птах, для якога не існавала сярэдзіны паміж вялікім і малым, з’явы і рэчы ў яго разуменні мелі выразную і толькі адзіную назву [12, с. 28], на вестку пра вайну адрэагаваў наступным чынам: *Да Міці не адразу дайшоў сэнс урачыстых, важных слоў. Зразумеўшы, што пачалася вайна, ён узрадаваўся. Пачыналася нешта вялікае, агромністае – яно будзе ісці на яго, Міцевых, вачах, яно – працяг той гераічнай хвалі, якая даўно захліснула яго грудзі* [12, с. 28–29]. Падобнае стаўленне маладых людзей да вайны знаходзім і ў рамане “Маладая гвардыя”. Яна ўспрымаецца не як агульначалавечая трагедыя, не як масавае забойства людзей, а як магчымасць праверыць самога сябе і час, калі можна здзейсціць мару аб гераічным подзвігу. Так, Алег Кашавы, адчуваючы горыч і смутак з-за таго, што вымушаны эвакуіравацца і не зможа прыняць актыўны ўдзел у барацьбе супраць фашыстаў, прамаўляе: *... колькі мы ў школе пісьмовых прац напісалі пра тую вайну, марылі, зайздросцілі бацькам нашым, – і вось яна прышла, вайна, да нас, быццам знарок, каб даведацца, якавы мы, а мы выязджаем ...* [13, с. 65].

А вось практычнымі назваць летуценных і даволі наіўных падпольшчыкаў з рамана “Сасна пры дарозе” нельга. Пасля акупацыі мястэчка Бацькавічы немцамі Міця Птах разам з сябрамі Іванам Лобікам, Шурам Гарнаком, Базылём Вілюгам, Сяргеем Амельчанкам і Міколам Цябутам ствараюць сваю падпольную арганізацыю, кіруючыся перш за ўсё юнацкай рамантыкай і не ўсведамляючы ўсёй сур’ёзнасці і цяжкасці гэтай справы. І. Я. Навуменка не прыхарошвае маладых барацьбітоў з ворагам, паказвае іх звычайнымі, са сваімі слабасцямі, людзьмі, якія, сутыкнуўшыся з суровай ваеннай рэчаіснасцю, спачатку больш разважалі, чым дзейнічалі. І ў цэлым аўтар твора не адлюстроўвае звышгераічных ўчынкаў юнакоў Бацькавіч, а піша пра іх “звычайны подзвіг” [10, с. 166]. Міця Птах прадстаўлены не як бясстрашны і нязломны герой. Як вядома, ён быў схоплены паліцаямі і трапіў у турэмную камеру. Па намеры юнака атруціцца хлоркай і думках, якія прыходзяць яму ў галаву, можна здагадацца, што і ў яго няма цвёрдай ўпэўненасці ў сваёй духоўнай моцы: *Многіх хапіла б на тое, каб памерці гераічна, за хвіліну, думае Міця. Ён сам так памёр бы. А паспрабуй – за тыдзень... Ніхто нічога не можа пра сябе ведаць – пра сваю волю, мужнасць, – пакуль не трапіць у гэтае страшнае месца. Ніхто не можа сказаць: “Вытрымаю”* [12, с. 328–329]. Пасля вызвалення з турмы малады чалавек адчувае сябе пераможцам, хоць яго і не катавалі. *Галоўнае – не спалохаўся* [12, с. 342]. Айчынныя даследчыкі літаратуры адзначаюць, што “выключнай шматграннасці, псіхалагічнай напоўненасці” вобраз галоўнага

героя рамана “Сасна пры дарозе” – “творчая ўдача І. Навуменкі” [1, с. 148], і што “на старонках, прысвечаных Міцю, мы сустракаем з прыкладамі глыбокага і дакладнага псіхалагічнага пісьма” [14, с. 259]. Справа ў тым, што яго, як і вобразы яшчэ некаторых іншых персанажаў твора, пісьменнік падае “не гатовым і духова складзеным, а ў працэсе фармаваньня й дасьпяваньня” [5, с. 127]. Эвалюцыю Міці Птаха крытык і літаратуразнаўца П. К. Дзюбайла апісаў наступным чынам: “Ад разгубленасці і распачы праз страшэнныя выпрабаванні герой ішоў да ўсведамлення трагічнай праўды вайны, сутнасці палітыкі фашыстаў, ад дзіцячай нявопытнасці ў падпольнай рабоце, гульні ў вайну да сапраўднай барацьбы супраць ворага” [1, с. 147]. Вартасць рамана “Сасна пры дарозе” ў тым, што пісьменнік не абмяжоўваецца аднабаковым паказам юнакоў толькі як падпольшчыкаў, барацьбітоў з фашысцкімі акупантамі. Як слушна адзначыў Н. Е. Пашкевіч, у гэтым творы “героіка ... спалучаецца з дэталёвым, удумлівым паказам чалавечага і грамадзянскага ўзмужнення юнацтва ў надзвычайных абставінах ваеннага часу” [14, с. 258]. Беларускі пісьменнік імкнуўся стварыць жывыя і праўдзівыя вобразы маладых людзей, ва ўсіх падрабязнасцях, не выпускаючы з-пад увагі ніводнай дэталі, апісаць як знешняе, так і ўнутранае іх жыццё. Сваім раманам І. Я. Навуменка яшчэ раз пацвердзіў, што ён “празаік лірыка-рамантычнага складу”, а выявілася гэта “ў своеасаблівай адухоўленасці і прыўзнятасці апавядальнай інтанацыі, у пачціва-паэтычным, задушэўным стаўленні аўтара да сваіх герояў” [14, с. 257]. Гэта можна назіраць, напрыклад, калі пісьменнік распавядае пра каханне Міці Птаха да Сюзаны, якая, дарэчы, не прымала актыўнага ўдзелу ў змаганні з ворагам. Аўтар рамана піша: пачуцці Міці да дзяўчыны настолькі моцныя, што, калі той сядзеў з каханаю, для яго *адразу знікла вайна, немцы, Вера, якая аддала яму вінтоўку, хлопцы, што, сабраўшыся ў Лобіка, мабыць, гавораць пра міну. Ёсць адна толькі Сюзана. Яна запоўніла сабой увесь свет. Яна побач з ім. Ён яе любіць* [12, с. 223]. Пісьменнік па-бацькоўску спагадліва і з разуменнем ставіцца да ўсёпаглынальнага кахання хлопца, нягледзячы на тое, што яно ўзяло верх над пачуццём абавязку і падпольная барацьба з ворагам адышла для яго на задні план.

У рамане А. А. Фадзеева таксама закранаецца тэма кахання маладагвардзейцаў, але і яна падпарадкавана асноўнай задачы: паказаць духоўную моц, самаадданасць, вернасць ідэалам і грамадзянскаму абавязку моладзі. Так, напрыклад, Алег Кашавы, убачыўшы, што Лена Позднышава, з-за якой ён адчуў *хваляванне першага кахання* [13, с. 226], фліртавала з немцамі і спявала ім песні, палічыў гэта за здраду, прычым не толькі яму, і пасля гэтага бачыў у ёй выключна *прадажную тварыну* [13, с. 254]. Далей чытач рамана “Маладая гвардыя” даведваецца, што маладагвардзеец пакахаў іншую дзяўчыну – падпольшчыцу Ніну Іванцову, якая *ўгадвала кожны яго позірк, рух і – без нярэчання, без страху, дакладна – выконвала ўсякае яго даручэнне* [13, с. 498]. Калі І. Я. Навуменка паказваў узнёслае сардэчнае пачуццё двух

маладых людзей і ва ўспрыманні Міці надзвычай прыгожая Сюзана была незвычайнай, асаблівай, незямной істотай, то ў рамане А. А. Фадзеева каханая камісара маладзёжнага падполля Краснадона – гэта *дзяўчына надзвычайнай прастаты, бястрашная, маўклівая і рамантычная* [13, с. 497], аднадумец, саратніца, сяброўка, разам з якой марыў *помсціць... за любімы мілы край* [13, с. 498].

Звернем яшчэ ўвагу на тое, што ў творах рускага і беларускага пісьменнікаў пейзажы выконваюць розныя функцыі. У рамане “Маладая гвардыя” малюнкi прыроды, апісанні мясцовасцей не адыгрываюць значнай ролі і з’яўляюцца толькі фонам, на якім разгортваецца дзеянне. А вось І. Я. Навуменка, які ў ранейшай творчасці ўжо паспеў зарэкамендаваць сябе як майстар пейзажу, у рамане “Сасна пры дарозе” яшчэ раз даказаў, што краявіды ён умее “*апісваць пранікнёна, настраёва і ў цесным дачыненні да духоўнага свету персанажаў*” [14, с. 259]. Каб пераканацца ў тым, што яго “*яркія пейзажныя замалёўкі ўскосна дапамагаюць таксама паказваць душэўны стан герояў*” [1, с. 150], звернемся да васьмi якога ўрыўка з твора беларускага пісьменніка: *Міцём валодае дзіўны, упершыню зведаны настрой, калі ўсё навакольнае здаецца не сапраўдным, не рэальным, а толькі сном, цьмяным адбіткам нечага сур’ёзнага, вялікага, што, атуліўшыся бачнасцю звычайнасці, стаілася ў шматзначнасці сваёй і раскрыецца па часе. Лес той самы, знаёмы і блізкі з дзяцінства, і, разам з тым, ён зацяўся, хавае ў паўзмроку штосьці загадкавае, таямнічае; вершаліны сосен шумяць па-асабліваму, трывожна і насцярожана* [12, с. 97–98].

Праведзенае даследаванне дазваляе сцвярджаць, што ў раманах “Маладая гвардыя” і “Сасна пры дарозе” дакладна перадаецца цяжкая і гнятлівая атмасфера жыцця пад акупацыяй і шматпланавы паказваецца гераічная барацьба моладзі супраць захопнікаў. Абодва творы заснаваны на рэальных падзеях і фактах. Адрозненне ў тым, што пры напісанні рамана А. А. Фадзееў абапіраўся на дакументы і ўспаміны сведкаў, а І. Я. Навуменка – на ўласны жыццёвы вопыт. Кожны з іх па-свойму апрацаваў жыццёвы матэрыял, у выніку чаго рускі пісьменнік стварыў літаратурны помнік подзвігу маладагвардзейцаў, а беларускі празаік напісаў праўдзівую і кранальную гісторыю пра трагічны лёс цэлага пакалення маладых людзей, якім давалося змагацца з ворагам.

ЛІТАРАТУРА

1. *Дзюбайла, П. К.* Беларускі раман аб Вялікай Айчыннай вайне / П. К. Дзюбайла. – Мінск : Навука і тэхніка, 1964. – 160 с.
2. *Піскун, Л. А.* Іван Навуменка / Л. А. Піскун. – Мазыр : РВФ «Белый ветер», 1997. – 182 с.
3. *Кароткая, Л.* Ад імя пакалення / Л. Кароткая // Збор твораў : у 6 т. / І. Навуменка. – Мінск, 1981. – Т. 1. – 559 с.

4. *Макмілін, А.* Беларуская літаратура ў 50–60-я гады ХХ стагоддзя / А. Макмілін ; пер. з англ. А. Літвіноўскай. – Мінск : Беларускі кнігазбор, 2001. – 330 с.
5. *Станкевіч, С.* Беларуская падсавецкая літаратура першай палавіны 60-х гадоў / С. Станкевіч. – Нью Ёрк ; Мюнхэн : [б. в.], 1967. – 169 с.
6. *Навуменка, І.* Збор твораў : у 6 т. / І. Навуменка. – Мінск : Маст. літ., 1984. – Т. 6 : Літаратурная крытыка. – 535 с.
7. *Коваленко, В. А.* Общность судеб и сердец: Белорусская проза о Великой Отечественной войне в контексте русской и других литератур / В. А. Коваленко. – Минск : Наука и техника, 1985. – 352 с.
8. *Лаўшук, С. С.* Слова ад імя пакалення, што не стала на калені / С. С. Лаўшук // Кулуарамі творчай майстэрні Івана Навуменкі / С. С. Лаўшук [і інш.] ; навук. рэд., аўтар прадмовы А. А. Манкевіч. – Мінск, 2020. – С. 18–66.
9. *Апухтина, В. Л.* Примечания / В. Л. Апухтина // Фадеев, А. А. Собрание сочинений : в 7 т. / А. А. Фадеев. – М., 1970. – Т. 3 : Молодая гвардия. – С. 659–678.
10. *Навуменка, І. Я.* Збор твораў : у 10 т. / І. Я. Навуменка. – Мінск : Маст. літ., 2017. – Т. 10 : П'еса, вершы, інтэрв'ю, анкеты, выступленні, водзвывы на дысертацыі, некралогі, аўтабіяграфія, успаміны, дзённікавыя запісы, лісты / падрыхт. тэкстаў, камент. і паслясл. Н. Пыско. – 989 с.
11. *Фадеев, А. А.* Собрание сочинений : в 7 т. / А. А. Фадеев. – М. : Худож. лит., 1970. – Т. 5 : Статьи и речи, 1928–1947. – 592 с.
12. *Навуменка, І. Я.* Збор твораў : у 10 т. / І. Я. Навуменка. – Мінск : Маст. літ., 2015. – Т. 5 : Сасна пры дарозе ; Вецер у соснах / падрыхт. тэкстаў, камент., паслясл. І. Шаладонава. – 878 с.
13. *Фадзееў, А.* Маладая гвардыя / А. Фадзееў ; пер. з рус. М. Лужанін. – Дапоўн. і перапрац. выд. – Мінск : Дзяржвыд БССР. Рэд. мастац. літ., 1953. – 681 с.
14. *Пашкевіч, Н. Е.* На шырокіх шляхах жыцця : Літаратурна-крытычныя артыкулы / Н. Е. Пашкевіч. – Мінск : Беларусь, 1965. – 398 с.

Поступила в редакцию 08.11.2022